

Türkçede Kip ve Kipliğe Sözdizimsel-Pragmatik Yaklaşım

Syntactic-Pragmatic Approaches to Mood and Modality in Turkish

Tai Ma^{1*}

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiye

Graduate student, Marmara University, Turkey

taima199506@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7657-9069>

Makale geliş tarihi / First received : 05.06.2021

Makale kabul tarihi / Accepted : 18.08.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

1- Makale hakkında sempozyumda sunulmamış, BAP tarafından desteklenmemiş, tezden türetilmemiştir.

2- Çalışma sırasında konular üzerinde bana yeni bakış açıları kazandırdığı için Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın ve Doç. Dr. Murat Özgen'e minnattarlığımı sunuyorum. Düzeltme tavsiyeleri için sınıf arkadaşım Arş. Gör. Sibel Ekşi'ye de bir teşekkür borcumu bildirmek isterim. Benim bu konuya çalışmama vesile olan Dr. Dilek Uygun Gökmen'e de içten teşekkürlerim vardır.

3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

4- Makalede etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Çalışmada insanla veya insanlarla yapılan görüşmeler, anket ve soru formları değerlendirilmemiştir.

5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 06%

Atf bilgisi / Citation:

Ma, T. (2022). Türkçede kip ve kipliğe sözdizimsel-pragmatik yaklaşım. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 70-91.

ÖZ

Geleneksel izahlarda kip ve kipliğin morfolojik ve semantik özelliklerine odaklanılmıştır. Bu çalışmanın amacı üretim dilbilgisi bakımından kip ve kipliğin sözdizimsel vasıflarını değerlendirmektir. Biçimbilim, sözdizimsel ve pragmatik yönleri görmezlikten gelir. Kip ve kipliği, cümle çizgisinde gerçekleşmelerine bakarak tartışırken bu hem yaklaşımın eksikliğini hem de elverişsizliğini açıkça gösterir. Kip cümlelerin oluşmasını etkileyen cümle üstü bir kavramken kiplik çekim özelliğine göre dilbilgisel kategoridir. Kip ve kipliğin pragmatik yönleriyle ilgili, bağlamı dikkate almadan ve dil dışı değerlendirme olmaksızın kipi kiplik ekleriyle bir arada cümleye anlam getiren ek olarak tanımlamak yetersizdir. {-mIş} ve {-sA} gibi işaretleyicinin işlevlerinin kipsel değerlerine göre açıklığa kavuşturulması pragmatik yaklaşımı gerektirir. Çalışmada kip ve kipliğin basit biçimsel ve anlamsal tanımlarından ziyade altta yatan uygulamalı özelliklerine odaklanılmaktadır. Kip ve kiplik, cümle çizgiselliğinde gerçekleştirildiğinde, kip için öncelikle “tavandan tabana” yaklaşımıyla cümledeki işlev ulamlarına kıyasen sözdizimsel vasıfları tasvir edilir sonra pragmatik yönleri açıklanır. Kiplik için kiplik işaretleriyle ilişkilendirilen öbekselle özellikleri açıklanır.

Anahtar kelimeler

Kip, kiplik, biçimbilim, pragmatik, sözdizimsel.

ABSTRACT

The traditional prescriptive theories generalize the two different categories mood and modality in morphological and semantic terms. This study focuses on the syntactic properties of mood and modality in the light of generative grammar. Morphology ignores the pragmatic and syntactic aspects, which obviously indicates both the deficiency and the impracticality when discussing mood and modality in their realization on the surface of sentences. Because mood is a more abstract category with modality being a more concrete one. Concerning the pragmatic aspects of mood and modality, it is insufficient to define the meanings of the modal suffixes without the contextual and extra-linguistic consideration. And it is pragmatically insufficient to clarify the meanings of the suffixes like {-mIş} and {-sA} according to their modal values. Our consideration in this study focuses on the underlying applied properties rather than the simple formal and semantic definitions of mood and modality. When both mood and modality are realized on the sentential linearity, the syntactic and pragmatic aspects of mood are concerned primarily, and for modality, the formal modal markers and the phrasal dominance features are regarded. Therefore, the “top-down” approach is preferred in this study to underline moods compared to the sentential function categories, and the phrasal features of modalities corresponding to the modal markers.

Keywords

Mood, modality, morphology, pragmatic, syntactic.

GİRİŞ

Kip ve kiplik Türkçe dilbilgisi çalışmalarında tartışılan konulardan biridir. Bu çalışmada fikirleri ele alınmış olan araştırmacılar (Ergin, 1998; Korkmaz, 2013, 2017; Benzer, 2008; Yılmaz, 2012) bir yandan varlıkbilimden hareket ederek kip ve kipliği incelerken bir yandan da morfolojik yaklaşımlara yakınlık göstermektedir. ¹ Bu türlü açıklamalar, insanın dili kullanırken tasnif edici bir yaklaşımla her mücerret kavramı biçime dayalı bir yapılandırma sürecinde ele almasına işaret etmektedir. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar, kip ve kiplik kavramlarını ele alırken bu kavramların biçim, kullanımı ve pragmatik boyutları arasında bir bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Korkmaz (2017, ss. 708-709) Türkçede kiplik biçimlerinin dilin tarihî değişiminde geçirdiği zarf-fiil {-Ip} ve *kiplik fiili (modal verb)* birleşimi gibi değişik hâlleri ortaya koyarak ilgili konuyu kipliğin tekâmülü çerçevesinde değerlendirmektedir. Ancak onun çalışmasında tercih edilen sınırlı tarihî ve morfolojik yaklaşımlardan dolayı hem *kullanumbilim (pragmatics)* hem *sözdizim (syntax)* bakımından dikkat çeken unsurlar incelemeye alınmayarak kenara bırakılmıştır. Bunun ötesinde kip ve kiplik çalışması *söylemin (utterance)* üretilmesi ve algılanması ile ilişkilendirildiğinde kullanumbilim ve sözdizim alanlarını ihmal edip sadece biçimbilim yaklaşımından faydalanarak biçim ve kullanımı arasındaki bağlantıyı açıklamak yeterli değildir. Bir dilbilgisi izahı kesinlikle *kuralcı (prescriptive)* betimlemeden kaçınmalıdır. Böylelikle araştırmalar mümkün olduğu kadar dilbilim usûlleriyle dilbilgisini açıklama meşguliyeti içinde olacaktır.

Felsefi bakımdan söylem ya duyu aracılığıyla ya da göstergelerle anlaşılmaktadır. Özellikle kiplik ifadeleri (*bence, galiba, elbette* vs.), kiplik ekleri (gereklilik kipliği, yeterlik kipliği vs.) ve kipe benzeyen ama ayrı bir kategori olan cümledeki işlev unsurları (şart, emir ve soru gibi) konuşulurken sözdizimdeki özellikleri dışında algılanabilir (pragmatik) vasıfları da açıklayıcı bir şekilde tartışılmalıdır. Palmer (2001) ve Johanson (2008) *gerçeklik (realis)* ve *gerçekdışılık (irrealis)* konuşması, bir söylem ve söyleme getirilen kiplik anlamının tasarlanmasının gerçek olup olmamasına dikkat çekmektedir. Fakat bu dil mekanizmasında konuşucunun mücerret kavramları dışa vurmasının aracı mıdır yoksa mücerret kavramların kendisi midir? Bu soru için müşahhas görünümünden hareket ederek mücerret kavramları açıklamak yeterli değildir.

Palmer (2001) kip ve kipliğin anlamlar ve işlevlerine göre farklı dillerde ikisinin ya birbirleriyle çakışıp bazı dillerde birbiriyle kesiştiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla onun yaptığı kiplik tanımı bazı dillerde kip için de geçerlidir. Türkçede *kip (mood)* ve *kiplik (modality)* eklerle ifade edilebildiği için ikisi de çekim dizgesinde yorumlanmaktadır. Bu durum göz önünden geçirilecekse, Rentzsch (2015) ekler ve kalıpları esas alarak kiplik anlamlarını kesinleştirmektedir. Bu görüş kipin sözdizim-üstü bir kavram olarak hususî durumlarda üretilmesi özelliğinden görmezlikten gelir; kipliğin esas anlamı vardır ve cümleye doğrudan biçimbirimle getirilir ({-mAll} gereklilik kipliğinin anlaşılması bağlamı gerektirmemektedir). Bunun ötesinde ikisi de *sözylemler (speech acts)* aracılığıyla bir söylemin dilbilgisi ötesi pragmatik mânâsını karşılar (Hidayat, 2016).

¹ Varlıkbilimi her kavramın bir biçime sahip olduğunu savunmaktadır. Chomsky (1965, s. 201) zihnimizdeki her kavramın illa ki bir biçime işaret etmesine gerek yoktur, diyerek bu anlayışa itiraz etmektedir. Oysaki kip ve kiplik çalışmalarında varlıkbilim yaklaşımı esas alındığı için kip ve kipliğin bir biçime işaret etmesi gerektiği anlayışı vardır. Fakat insanın zihnini kullanması her hangi bir biçime dayanmamaktadır.

Benzer'in (2008) yaptığı izahta Türkçede hem kip hem kiplik ek yoluyla gösterilmektedir ve ardından kipliğin, çeşitli ve esnek olması bakımından kipten daha geniş olduğu belirtilmektedir, fakat bu izahta kip ve kiplik arasında mücerretlik ve müşahhaslık ayrımı mevcut değildir. Korkmaz (2003) ve Bybee (1995) kip ve kipliğin kesiştiğini ifade etmektedir; fakat tercih edilen morfolojik yaklaşımla eklerin çekimlenme biçimi ve sırası bir sorundur. Öyle ki "gideceksam" yerine "*gitseyeceğim" ifadesinin niçin tercih edilmediği izah edilmemiştir. Bu soruyu Cinque (2000) *yönetme (dominance)* kuramıyla kip ve kipliğin *yönetme kapsamından (domain)* hareketle izah etmiştir, bu bakış açısı kip ve kipliği sözdizim düzeyinde kuramsal bir şekilde ayırmaya katkı sağlamaktadır.

Deny (2012) morfolojik bakımdan bütün çekim eklerini kip olarak kabul etmektedir. Kip ve fiil çekim eklerinin birbirlerinden ayrılmasının zor olduğunu ancak yine de bunların birbirinden ayrılması gerektiğini düşünen araştırmacılardan Korkmaz ise (2003) kendi çalışmasında kipi, zamandan ayırmadan kiplikle bir arada incelemektedir. Korkmaz (2017) biçimbilimden hareket ederek fiil temelinde zaman ile kipi bir arada değerlendirmiştir; bu yorum zaman, kip ve kiplik arasındaki farkı ne sözdizimce ne anlamca açık hâle getirmemiştir. Kipi *anlambilim (semantics)* çerçevesinde yorumlayıp kipliği biçim olarak yorumlayan Aslan (2007) sözdizimsel açıdan kipi işaretleyicisi ve biçimbirimler (sözlükbirim dâhilinde) arasında birden fazla bağıntı kurar. Bu görüşün bir kusuru var ki, fiilin (*iste-*, *dile-* vs.) anlamından kip anlamını çıkarmak ve bir adçillaşmış öbeğe (*gelesim*, *yapasım* vs.) kip değerini yüklemek kipi kapsamını ölçmek için elverişli bir yöntem değildir. Bu noktada Rentzsch'in (2005) kipliği sınıflandırırken tarihî bakış açısı dışında anlamın işlevselliğine dikkat etmesinden faydalanılabilir; eski Türkçede aynı anlamdan farklı bakış açısını ifade eden ekin varyantları mevcuttur (meselâ gelecekte gerçekleşmeye işaret eden {-DAçl} ve {-GAy} alışkanlıklar ve eğilimler için kullanılırlar). "-AcAk" ve "-AsI" zaman eki genelde geleceğe atıftır; şahıs ekiyle bağımlı bir önermeyi oluşturan "-AcAk-" ve "-AsI-" ekinin birincil işlevi zaman bildirmek değildir (Üzüm, 2017). "geleceğim" ve "yapacağım"ın varyantı olan "gelesim" ve "yapasım" cümlede "gelesim var" ve "yapasım var" şeklinde niyet ve istek mânâsında olur.

Biçimbilim hem ikisinin sözdizimsel ve pragmatik işlevlerini bir kenara bırakırken anlambilim ise hem söylemin gerçek anlamı hem de dilbilgisi ötesi anlamıyla ilgilidir. Dolayısıyla kip ve kiplik konusunda biçimbilim ve anlambilimin uygunluğu gözden geçirilmelidir. Bu çalışmada kip ve kipliğin sözdizimsel özellikleri dışında semantik özelliklerinden kullanımbilimle alakalı yönleri ele alınacaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Dilâçar'ın (1971, s. 107) zaman, kip ve kipliği ayrı birer kategori olarak incelemesi, Yüksel'in (2006, ss. 86-87) kip anlatımında zamanı ele almamasıyla birlikte bu konuda aydınlatıcı fikir sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, Ergin (1998), Korkmaz (2017) ve Yılmaz'ın (2012) müşahhas biçimde yorumlama (kipi fiil ve yükleme dâhil etme) yaklaşımına karşı kip daha yenilikçi görüşlerin çerçevesinde sözdizim-üstü kavram olarak tanınmaktadır.

Eklerin kiplik anlamlarını yorumlamak metin ve bağlamdan çıkarılan mânâyı esas almayı gerektirmektedir. Ayrıca metin ve bağlam incelemelerinde morfolojik yaklaşım yetkili değildir. Kiplik incelemesi için semantik ve morfolojik yaklaşım kullanışlıdır fakat daha titiz bir anlamda bu konu kullanımbilimle ilgilidir. Türkçede zaman, görünüş ve kiplik çekim unsurları olduklarından dolayı birbirlerinden her bakımdan farklı olduğu hâlde genellenmesi

adına “T(ense)A(spect)M(odality)” terimi kullanılmaktadır. ² Zaman konuşucunun konuşurken dikkat ettiği ana işaret ederken, görünüş konuşucunun dikkat ettiği zamana hangi açıdan baktığıyla ilgili bilgi vermektedir (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 325; Crystal, 2008, s. 479, s. 38);³ kiplik ise söylemin anlam inceliğini zenginleştirmektedir. Özellikle kiplik daha belirli cümlelerde *subjektif (subjective)* bir dil algısı ve bakış açısını karşılamak için kullanılmaktadır. Kipin sözdizimle ilgili bir kavram olduğunun anlaşılmasının ardından kip ve kiplik arasında bir ayırım yapılarak kiplik eklerinin belirlendiğinde bu çalışmanın amacı da daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Bunun yanı sıra, kiplik ekleri öbür amaçlarla kullanılan eklerden (zaman vs.) ayrılmaya da çalışılacaktır. Cümlenin pragmatik boyutları zaman eklerinin kiplik anlamlarına sahip olduğunu düşünmeye sebep olur.

Aslan (2007) ve Johanson (2009) semantik açıdan kipliği ele almaktadır ve kipi işaretleyen biçimbirimlere göre kipin ekle gösterildiğini düşünmektedir. Fakat emir⁴ ve soru kipi için Türkçede bir ek kullanılmamaktadır. Bu görüşü Türkçeye uyarlarken Türkçenin sondan ekleme özelliğine göre hususî sözdizimsel işlemlerin cümle çizgisini nasıl etkilediği sorusuna dikkat etmek gerek. Emir kipi fiilin çekimsiz hâlini işleyip soru kipi *soru-ifadeleri (wh-phrases)* ile gerçekleşmektedir. Geleneksel izahların kipliği kipi gösteren çekim eki olarak değerlendirmesine ilişkin ayrıntılı bir açıklama yapılmalı. Ayrıca cümlenin mânâsından anlambilime göre çıkartılan bağlama ilişkin bilgiler kullanımbilime ait konudur. Bu bilgileri doğrudan eklere yüklemek doğru değildir. Anlambilim sadece bir bakış açısını sağlar fakat bu bakış açısı kapsamlı değildir. Olumsuzluk anlambilimce bir anlambirimdir fakat onun üzerindeki sözdizimsel merak onun *çekimi ayırması (split-INFL)* ve *genişletilmiş yansımaya (extended projection)* yoğunlaşmaktadır (Pollock, 1989). Biçimlerin cümle kurma aşamasında nasıl kullanıldıkları daha mühim bir konudur.

Sonuçta Aslan (2007) çalışmasında hususî bir sözdizimsel bakış açısını uygulamaması bakımından *söylem çözümlemesine (discourse analysis)* yoğunlaşmaktadır. Anlam her zaman anlambilimle ilişkilendirilmemektedir ki özellikle kip ve kipliğin anlamı, cümlede içeriksiz olması bakımından sözlükbirimin anlamından farklıdır. Eğer kip ve kiplik için semantik yaklaşım ilk sırada tercih edilirse, bu bir kısır döngü yaratmaktadır ki anlamın ifade edilmesi için anlamsal kalıplar kullanılmaktadır. Bu noktada anlam ya bağlama ilişkin ya bağlamdan kopuk olur dolayısıyla anlamsal kalıplar her zaman aynı anlama götürmemektedir.

Üretici dilbilgisi çerçevesinde sözdizimsel konular sadece cümle öğelerini içermemektedir, daha geniş bir araştırma alanına sahiptir. Bu alana üretici dilbilgisinin temel *bağlama (binding)*, *denetleme (control)* ve *yönetim (government)* kuramları dışında *yetinmecilik yaklaşımı (minimalist program)* da dâhildir. Si (2006) kipi cümle ötesinde bir üst kavram olarak yorumlamıştır. Cinque (2000) *kurucu buyurması (constituent command)* kuramı aracılığıyla kipler ve kipliklerin

² Göksel (2003) “ol-” fiiline çekimlenen bu ekleri genellemek adına bu terimi kullanmıştır. Fakat daha detaylı araştırmalarda bunların farklarını daha belirli hâle getirmek için -asında ilgili çalışmalarda ayırt edilmektedir-yalnız anlambilim terimiyle genellememekteyiz. Benzer çalışmaları anlambilim yaklaşımıyla eklerin kipsel veya kipliksel değerlerini izah etmeleri ayrı bir bakış açısına işaret etmektedirler diye anlambilime göre sözdizim ve kullanımbilim bakımından düşünmemek de bir eksikliklerdir.

³ Bkz. “tense” ve “aspect” maddesi.

⁴ Emir için kullanılan şahıs eki sadece öznenin tekil veya çoğul olmasıyla (veya saygı gösterme tabiridir) ilgilidir. Rentzsch (2011) bunu fark ettiği hâlde şahıs ekinin emir işlevinde kullanılmasının emir işlevinin gerçekleşmesine işaret ettiğini düşünmektedir. Bu yanıltıcı bir yaklaşım. Şahıs eki şahıs uyumuna tabidir. Onun başka bir işlevi yoktur.

sözdizimsel dağılımını incelemiştir. Bu çalışmalardan faydalanarak, kip ve kiplik kavramları derinlemesine ele alınıp açık hâle getirilmeye çalışılacak. Kip ve kipliğin öbeklere olan etkileri ve öbek kurma yetkileri yönetim kuramına göre değerlendirilecektir.

Çalışma sırasında kip ve kiplikle ilgili önceden yapılan çalışmalar (Ergin, 1998; Korkmaz, 2013, 2017; Benzer, 2008; Yılmaz, 2012) incelendiğinde, bu çalışmalarda teferruatlı tanımlar yapılmış ancak kip ve kipliğin nasıl üretilip anlaşıldığı ve sözdizimde nasıl bir yer aldığı yeterince izah edilmemiştir. Hatta kip ve cümledeki işlev unsurları arasındaki ilgi açığa çıkarılmayıp kiplik kapsamının kiplik eklerine indirilmedikleri da görülmüştür. Başarılı söz üretiminin birden fazla sözdizimsel unsurları aracılığıyla ifade edildiği görüşünden destek alınarak, mühim derecede anlambilim, sözdizim ve *bağlam (context)* bilgilerine riayet edilerek, bu çalışmada *tavandan tabana (top-down)* yaklaşımı tercih edilmiştir. Tavandan-tabana yaklaşımı konuşucunun belirli ileti göndermek adına iletilecek mesajı önceden tasarladığı ve ardından sözdizimsel işlem aracılığıyla ifade ettiğini varsaymaktadır. Söz konusu bu iletiyi tasarlama aşamasında konuşucunun duyuşal girdisi mühimdir ve daha kapsamlı bir zihnî işlemle belli ortama dikkat edecektir (Chomsky, 2005, ss. 9-10). Si'ye (2016, s. 27, ss. 37-37) göre sözdizimsel anlamda, bu duyuş veya düşünceyi tasarlamak için bir tümleyici öbeği her zaman hazırdir ayrıca bu *tümleyici öbeğinin (complementizer phrase)* baş unsurları ya örtük ya açıktır. Bu görüşü kiplik sözdizimsel özelliğini açıklamak için kullanışlıdır.

Vardar (2002, 135)⁵ Türkçede kiplerin birbirleriyle kesiştiklerini ileri sürmektedir ve kanaâtince kipleri ayırıp tanımlamak zordur; ona göre kipi tutum, kipliği bildirme kalıbıdır. Kip kullanıldığı ortamlara göre değişiklik gösterebilir dolayısıyla kipleri biçimsel ve kalıp olarak tanımlamak mümkün değildir. Fakat yapılan bu izahlarda kip ve kiplik arasında nasıl bir farklılığın mevcut olduğu anlaşılmemektedir; kiplik nasıl kipliği bildirebildiğine dair bir izah da yapılmamıştır. Meselâ soru kiplik nasıl bir kipliği bildirebildiği sorusu için, bildirme kiplik de bir kipliği bildirebilmesi dikkate alınarak, cevap bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kipi tanımlayıp sınıflandırma zahmetli işi bir kenara bırakıp onun sözdizimsel ve pragmatik vasıflarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Kiplik, dil kullanıcısının cümle boyutunda söz algılamasını ve kullanımını yansıttığı görüşü savunulmaktadır. Si (2016) kiplik kiplikle güçlendirileceğini düşünüp aynı zamanda kiplik cümledeki işlev unsurlarına olan benzerliklerini de ortaya koymaktadır; kiplik cümledeki işlev unsurlarından farklı olduğu hâlde bu yaklaşım bize yeni bir pencere açmıştır. Cümledeki işlev unsurlarını cümlelerin dizilmesini talep etmeleri bakımından ele alınırsa bu yöntemin kip ve kiplik ayrımı için kullanışlı bir kuram olduğu düşünülebilir. Kiplik ise cümle üzerinde belirgin işaretlerinden duyuş aracılığıyla algılanan bir biçimsel bir kategoridir. İngilizcede kiplik anlamları kiplik fiili ile gösterilebilirken günümüz Türkçesinde benzer kiplik fiili yoktur.⁶

Dillerin evrenselliğinde farklı parametrelere de dikkat edilmeli; bu yalnız dilin kendi içerisinde değerlendirileceği mânâsına gelmemektedir. Dil, mücerret kavramları müşahhas yapılarla dışa vuran bir mekanizmadır. Bu mücerret kavramlar insanın zihniyetince diller arasında çatışmamaktadır; yalnız dışa gösterilirken parametrelere riayet etmektedir (Chomsky, 1988, s. 6). Bu yüzden Türkçenin ekleme özelliğini bir daha gözden geçirip Türkçeye mahsus olan

⁵ Bkz. "kip" maddesi.

⁶ Eski Türkçede aynı amaçla kullanılan kiplik fiili mevcuttur (bkz. Korkmaz, 2017, ss. 708-709).

vasıfları ilgili sözdizimsel konulara göre yorumlamak gerek. Dolayısıyla bu çalışmada kiplik ekleri tafsilatlı bir sözdizimsel yaklaşımla izah edilmeye çalışılacaktır. Türkçeye has olan cümle çizgisinde işleyen farklı ekler, kolayca tanımlanmış çekim eki çerçevesinde değil, mutlaka sözdizimsel unsurlar (öbekselle görünümüleri bakımından) olarak değerlendirilecektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada Türkçede kiplerin sözdizimsel ve pragmatik vasıflarının ele alınmıştır; kipliklerin morfolojik özellikleri tanınıp sözeylemler çerçevesinde pragmatik kullanımları bakımından cümledeki semantik vasıflarının ardından cümledeki dağılımlarına göre yönetim alanları tespit edilmiştir. Bu amacı karşılamak için özellikle kip konusunda analizlerin yanı sıra örnek cümlelere başvurulmuştur. İhtiyaç duyulan dil malzemeleri herhangi bir derlemi temel almamaktadır; söylemin bağlam bilgisinin açığa gösterilmesi için örnek cümlelerin öncesi veya sonrasına durumsal ve bağlamsal açıklama yapılmıştır. Bazı veriler ise doğrudan atıf alınan kaynaklardan derlenmiştir; ilgili kaynakları da örnek sonrasında verilmiştir.

Örnek cümlelerde kip için cümle tarzı ve kip değerlerini taşıyan kelimelere dikkat edilirken kiplik kullanımında kiplik işaretlerine (hem kiplik eki hem kiplik kelimesi hem de kiplik ifadesi) önem verilmiştir. Bunun ötesinde kiplik eklerinin pragmatik yönleri, buldukları cümleler aracılığıyla tartışılarak cümlelerin bağlam bilgisinin kiplik ekleriyle dile getirilmediği örnek cümlelerde izah edilmiştir. Tarihsel inceleme gereği dışında diğer dil malzemeleri günümüz Türkçesini örnek almaktadır. Veriler orijinal ve özgün cümleler seçme amacıyla araştırmacı tarafından üretilip alan uzmanı tarafından verilen dönütler doğrultusunda güncellenmiştir.

İNCELEME

1. KİP

Benzer (2008) zaman ve görünüşü, pragmatik boyutta kip ve kipliği değerlendirip söyleme ilişkin subjektif çıkarımın olduklarını düşünmektedir. Bu elbette, cümlelerin kip içeriğiyle alakalı olup zaman, görünüş ve herhangi bir ek kullanımından farklıdır; ancak kip, konuşucu ve dil kullanıcısının belirlemek istediği ruh durumuyla iç içedir dolayısıyla kipleri sınıflandırmak mümkün değildir (Dilâçar, 1971, s. 107). Bu sebeple sadece fiili esas olarak kipleri genellemek yeterli olmayacaktır. Kipi, fiilin paradigmatic değişiminde incelemek mantıkî izahı ortaya koymamaktadır (Türkçenin sondan eklenme özelliğine göre hem türetim hem çekim hem de cümledeki işlev unsurları fiile çekimlenir, dolayısıyla burada fiilin morfolojik değişimine dikkat etmek tercih edilmemektedir.). Çünkü fiil bir sözlükbirimidir,⁷ kip ise cümlelerin oluşmasını etkileyen duygu ve düşünce birimidir (Benzer, 2008); ancak bu çalışmada kullanılan araştırma yöntemi sözdizimdir.

Kıran'ın (1996, ss. 229-230) çalışmasında eski çağda yapılan *dictum* ve *modus* ayırımına dikkat etmesi kiplin sözdizimde yansıtılan bir tavır olarak tanımlanmasına destek vermektedir. Kip insanın ruh durumunun söylemdeki karşılığıdır ama dilbilgisinde zaman konuşucunun zaman algısıyla ilgilidir. Daha açık bir anlamda, zaman bir dilbilgisi konusuyken kip dil mekanizmasında konuşucunun duygusal ve düşüncesele davranışlarıyla ilgili bir sözdizim-

⁷ Fiilin sahip olduğu sözdizimsel vasıflar (fiil öbeğinin genişletilmiş yansıması ve evreye dâhil olması vs.) biçimbilime ait bir araştırma konusu değildir; kip için konuşmaya değer bir mesele da değildir; ilgili kaynak için bkz. Radford (2006) "Minimalist Syntax".

üstü kavram diye anlatılmalıdır. Dil mekanizması bilişsel anlamda düşünme mekanizmasıyla doğrudan ilgilidir; insan algılar ve bu algıları dışa vurur (Chomsky, 1965, s. 48). Konunun açılımı da kipin sözdizimsel yönleri ve pragmatik yönlerine dikkat edecektir. Kipin derin anlamsal özellikleri, Aslan'ın (2007) izah etiği gibi konuşma ortamı, durumsal ve toplumsal bağlama doğru ilişkili olması bakımından, söylem çözümlemesinin konusudur.

1.1. SÖZDİZİMSEL YAKLAŞIM

Kip işaretleyicisi konuşulan kipin üzerinde ifade edildiği cümle tarzıyla örtüşmeyebilir (1) (Seçkin, 2014). Aşağıdaki örnekte şart işaretleyicisi kabul edilen {-sA} sırf şart kipi için kullanılmamıştır. “*Yapalım mı?*” istek (*desiderative*) kipinden daha yumuşak bir kip olması için söylemde şart işaretleyicisi ve {mI} *parçacığı* (*particle*) yardımcı olmaktadır.⁸

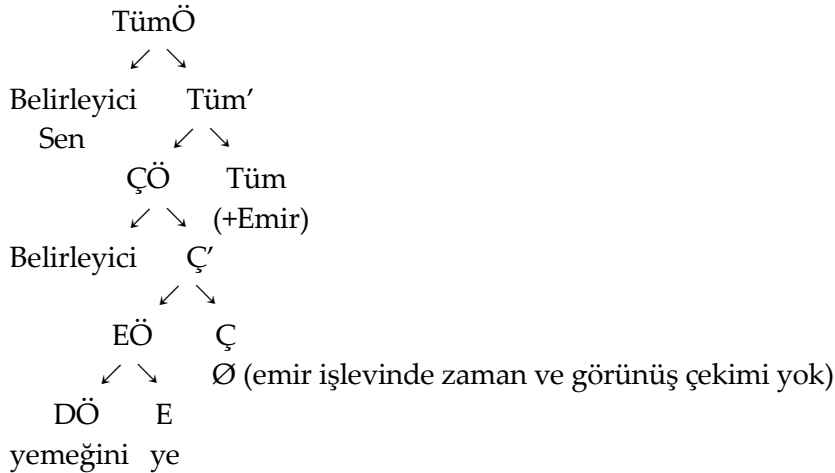
(1). Biz piknik yapsak mı?

Kip ek kapsamında konuşulacak bir kavram değildir; cümlede kip işaretlenebilir fakat bu izah kipin ek olduğu anlamında değildir; {-sA} bazı durumlarda (2) ‘rağmen’ anlamına da gelebilmektedir; bu anlamı {dA} parçacığı pekiştirmektedir. Bu mânâ yine de bir şart temelinde cümle boyutunda (cümlelerin devamıyla birlikte) anlaşılmaktadır.

(2). Ailem seni kabul etmese de seninle evleneceğim.

{-sA} ekinin işlevi ve anlamını kullanılma durumlarına göre sınırlamak ve tanımlamak, cümlelerin mânâlarını pragmatik kullanımına göre kalıplaştırmaktır. Kullanımbilim bakımından dilin algılanabilir vasıfları kalıplar üzerinde anlatılamamaktadır. Kip sınırlı eklerle ifade edilebilen bir kavram değildir, insanın zihniyeti ne kadar geniş ne kadar derinse kip de onun karşılığıdır. Buna rağmen bazı kiplerin işlevsel yönlerini onların sözdizimsel etkileriyle kıyaslarken kipin sözdizimsel özelliğiyle iç içe olduğunu (3) fark etmek mümkündür.

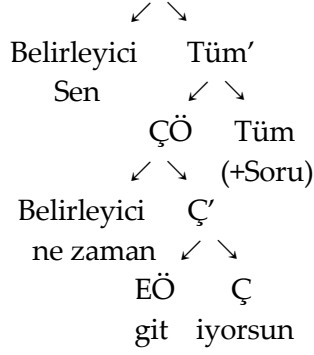
(3). a) Sen yemeğini ye. (Emir)

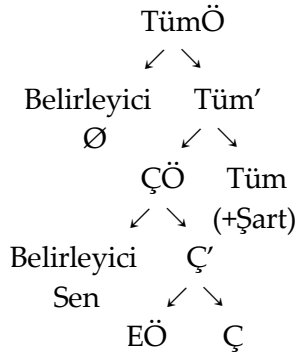
b) Sen ne zaman gidiyorsun? (Soru)

TümÖ

⁸ Johanson'un (2009) tahliline göre şart işaretleyicisi de istek kipinden gönüllülüğe işaret edebilir. Bu görüş Brockelmann'ın (1954, s. 378) {-sA} Türkçenin dilek bildiren en eski kiplik biçimidir düşüncesinden desteklenir. Bu durum kipin işaretleyicisinin başka kip bildirip bildirememesi ile ilgili bir konu değil; şart cümlesinin karşıladığı pragmatik ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Sözeylemler teorisi bu soruya bir çözümdür.

c) Bana yalan atarsan. (Şart)

bana yalan at arsın (+sA işaretleyicisi)

Yukarıdaki cümlelerden kipin tümleyici öbeği üzerinde gerçekleşmesine göre sözdizimsel işlemle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ağaç modeli analizi sadece kipin sözdizimsel özelliğini göstermek amaçlıdır. Kip, cümledeki işlev unsurundan farklı olduğu hâlde yine de ona benzemektedir ve mücerret bir kavram olarak cümle tarzına karşı belirli taleplerde bulunmaktadır (Si, 2016). Kipin, cümlelerin öbek yapısında kiplikten daha ileri düzeyde olduğunu Cinque (2000) de ileri sürmektedir. Soru kipinden örnek verebilecek olursak, soru kipi yeterlik (4. a) veya gereklilik (4. b) kipliğinden anlaşılmaz fakat ikisini yönetebilir.

(4). a) Siz ne zaman gel-ebil_{YET}-irsiniz?

b) Ben evrağı ne zaman gönder-meli_{GER}-yim?

Soru kipinin anlaşılması için cümle üzerinde uygulanan ton önemlidir. Kip, ton özelliği hariç, bir kalıba sahiptir ve sözdizimsel işlemden sonra açığa çıkmaktadır. Daha pratik açıklamalar için Göksel ve Kerslake'nin (2005) Türkçede kipler için belli amaçlarla uygulanan tonlama özelliklerini (5.) derlemesi destekleyicidir.

(5). a) **Sakın** bir yere gitme. (Emir)

b) Eğer dışarı çıkmak istiyorsan.' (Şart)

c) **Nereden** geliyorsun? (Soru)

d) Bu çiçek **ne kadar** güzel! (Ünlem)

(5. a)'da olumsuzluk ve emir kipinin varlığıyla tonlamada hem vurgu hem cümle sonunda bir iniş tonu mevcuttur. (5. b)'nin şart kipi olması sebebiyle cümle sonunda bir yükseliş tonu vardır. (5. c)'de ise soru kipi soru sormak amacıyla kullanıldığı için bir yükseliş tonu vardır; (5. d)'de ünlem kipini gerçekleştirmeye yarayan "ne kadar" tonlamada bir vurguyu da dile

(Biz daha önce Türkçeyi öğrenmiş olsaydık.)

Kipin talep ettiği ek kullanımı (işaretleyici dışında), kipin oluşmasının sebebi değildir. Bağlamdan kopuk analiz hataya sebep olabilmektedir ki (10)'de gösterildiği gibi gelecek zaman ve geçmiş görünüşün varlığıyla fiil geçmişte gerçekleşecek olma durumundadır. Aynı zamanda subjektif bir anlatım olan temenni kipi gereğince eylemin sonuçta gerçekleşmediği de anlaşılabilir.

(10). Annem gelmeden odamı toparlayacaktım.

Kip, her hangi bir kelime veya ek olarak değil, cümle üzerinde işleyen ve algılanan bir kavramdır. Crystal (2008, s. 321) kipi tanımlarken cümle tarzının altını çizerek söylemektedir; üstelik kipte bazı kip anlamına sahip olan fiil şekilleri (11) vardır fakat bu tanım kipin, fiil kategorisine ait bir konu olduğu anlamına gelmez. Çünkü (11)'de gerçek dışı varsayımı cümle boyutunda bağlama bağlı olarak anlarız. Herhangi bir fiil çekim şekli tek başına gerçek varsayımı göstermez.

(11). If I **were** you.

(Senin yerinde olsam.)

Temenni kipinde işleyen zaman ve görünüş ekini Yılmaz (2012) kip eki olarak izah etmektedir fakat kipi, görünüş ve zamanın birleşimiyle açıklayarak kusurlu bir şekilde tanımlamaktadır. Eğer zaman ve görünüş ekinin kip bildirmesi onun birincil işlevi değilse, onları birer kip eki olarak ele almak da mantıklı değildir. Kip, sözdizimsel bakış açısıyla cümlelerin ne amaçla kurulduğu ve nasıl algılandığı ile ilgilidir, diye düşünülmelidir.

Ayrıca temenni kipinde şart ancak gerçek dışı kiple anlaşılacaktır (12).

(12). a) Bizim tost makinesi olsa, daha güzel tostlar yapardım.

b) Sen daha önce beni uyarsaydın, ben hata yapmazdım.

(12. a) ve (12. b)'de iki şart anlatımı (12.a)'da bir geniş zaman düzeyinde yapılan bir varsayım, (12. b)'de ise geçmişe aykırı varsayım vardır.⁹ Dolayısıyla zaman ekini kip değeri taşıyan bir ek olarak yorumlamak cümle düzeyinde kip ve kipliği ayırmak için yeterli olmamaktadır. Hatta daha derin konular açılmaktadır konuşucunun tutumu mu, algısı mı, görüşü mü vs.

Bildirme kipi Si'ye (2001) göre işaretlenmemiş bir kiptir. Zaman ekini bildirme kipi olarak ele almak, emir kipi dışında öbür kiplerin hepsinde zaman ekinin yer alabilmesi yüzünden mantıklı inandırıcılığı kazanmamaktadır. Radford'a (2006, s. 72) göre bildirme işlevi işaretsiz tümleyici öbeği üzerinde yansımaktadır. Demek ki bildirme kipi cümle üzerinde algılanmaktadır; *bitimsiz (infinitive)* yapılarında bildirme kipinin var olup olmaması söz konusu değildir. Nordström (2010: 103) bitimsizliğin kip değerlerine sahip olmadığını ileri sürmektedir. Bu sebeple bitimlilik ve bitimsizlik kapsamında kip ve kipliği yorumlamak mantıklı bir yaklaşım olmayacaktır.

Ünlem (13. a) ve soru (13. b) emir kipi tek başına bir cümle tarzında bulunduğu gibi aynı zamanda Görgülü'nün (2006) çalışmasında sunduğu örneklerden anlaşıldığı üzere bağlı

⁹ Hem şart kipi hem temenni kipi gerçekle alakasızdır. Çünkü yerinde kullanılan bir şart kipi her zaman gerçek dışıdır; ayrıca temenni kipi ise gerçekle ilgilidir (Nordström, 2010, s. 31).

cümlelerde de mevcuttur.¹⁰ Burada elbette ana cümlelerin kipi doğrudan etkilidir; ana cümlede bildirme kipi bağlı cümlelerin kipini de bir bakıma etkiler (13. c).

- (13). a) Ayşe'nin ne kadar güzel olduğu hakkında fikrin var mı?
 b) Onun eve ne zaman döndüğünü tahmin edebiliyor muyuz?
 c). Ne zaman eve geldiğini ben biliyorum.

1.2. PRAGMATİK YAKLAŞIM

Bu çalışmada önce kipin cümle çizgiselliğiyle alâkalı olduğunu savunmak için sözdizimsel yönleri sonra kullanımındaki görünen sözeylemler¹¹ için pragmatik yönleri tanıtılacaktır. Sözeylemler *düzsöz eylemi* (locutionary), *edimsöz eylemi* (illocutionary) ve *etkisöz eylemi* (perlocutionary) olmak üzere 3 işleve ayrılır. Daha ayrıntılı bir şekilde sözeylemler *temsili* (representative), *yönlendirici* (directive), *yükümleyici* (commissive), *anlatımsal* (expressive) ve *bildirimsel* (declarative) olmak üzere 5 türde tanımlanır (Hidayat, 2016). Bunlar tek bir biçimbirim yada tek bir işaret aracılığıyla anlaşılmamaktadır. Bunların birbirlerinden ayırt edilip anlaşılması için söylemler gerek; aynı zamanda bu söylemler bağlama bağlıdır.

Konuşucunun iletmek istediği herhangi bilgi hep sözdizim işlemleriyle aktarılacaktır, dolayısıyla bu bilgiyi daha teferruatlı bir şekilde ya kip ya cümledeki işlev unsuru olarak cümle yapısına yansıtabiliriz. Bu mânâda kip cümledeki işlev unsuruna benzetilebilir fakat her neredeyse kipin pragmatik yönleri daha zengindir. Bu çalışmada temel alınan tabandan tavana yaklaşımının ışığında, konuşucunun konuşurken önce cümle yapısıyla ilgilendiğini düşünerek kipi genel olarak *önermesel* (propositional) ve *olasılık* (event) olmak üzere ikiye ayırmak (Palmer, 2001; Johanson, 2009)¹², ilgili araştırmaları hem sözdizim düzeyinde yapmak için hem de sözeylemler açısından yapıların pragmatik boyutlarını incelemek için de münasiptir.

(14)'de şart anlatımı örtükken (7. c)'de şart doğrudan {-sA} şart işaretleyicisi ile dile getirilmektedir.

- (14). Diyelim ki, baban sana kızdı.

Pragmatik bakımdan şart anlatımı, *ön varsayım* (presupposition) olarak da anlaşılabilir. Fakat ön varsayım mantık gereğince önermenin doğruluğu için gereklidir; bağlam dilbilim gereğince kelime veya cümleye bağlı örtük bir çıkarımdır.¹³ Şart ise sadece bir varsayımdır. Bu açıdan şart anlatımı, *meçburî şart* (necessary condition), *gerekli şart* (sufficient condition) gibi şart unsurlarını da içermektedir (Si, 2016, ss. 182-183). Şart işlevi cümle düzeyinde gösterilip bir önermeyi içermektedir, bu bakımdan şart işlevi şart anlatımından daha dar bir kavramdır. Kısaca şart kipini konuşurken hem sözdizimdeki kullanımına hem de bağlamdaki vasfına dikkat etmek gerekmektedir. Açıkçası, kip cümlelerin oluşmasını etkileyen unsurdur.

Bu görüş aynı zamanda emir kipinin algılanma meselesi için de geçerlidir.

¹⁰ Algılanma biçimi cümlede soru ifadelerinin *açık* (overt) veya *örtük* (covert) olmasıyla ilgilidir.

¹¹ Kişilerarası iletişimde konuşucu ve dinleyicinin davranışlarıyla ilişkili olan sözleri inceleyen yaklaşım (Crystal, 2008, s. 446). Bkz. "speech act" maddesi.

¹² Hem Palmer hem de Johanson bu konuda biçimlere önem verir. Kullanımbilim bakımından sözeylemler çerçevesinde onların yaptığı kiplik sınıflarını kip için uygulamak mümkündür.

¹³ Detaylı bilgi için bkz. <https://turkdilbilim.wordpress.com/2020/05/25/anlambilimde-onvarsayim/sayfasi>.

(15)'te görüldüğü gibi bu konu pragmatik dil kullanımında sözeylemler ile iç içedir; fiilin *ifa edici* (*performative*) ve *yönlendirici* (*directive*) olup olmaması da cümlenin bağlamını etkilemektedir (Fromkin vd., 2011, ss. 215-216).

(15). Ben senin her gün hareket **yap**^{yönlendirici}manı **tavsiye ed**^{ifa edici}iyorum.

İfa edici fiiller birinci şahsın yaptığı işleri kendi açısından ifade etmesine işaret etmektedir ve bu ifade hem bir bildirme hem de bir eyleme gönderme yapmaktadır; meselâ “*rica ederim*”, “*özür dilerim*”, “*tavsiye ederim*”, “*umarım*”, “*ilan ediyorum*”, “*karar veriyorum*” ve “*yemin ediyorum*” vs. Yönlendirici fiil ise bir işi yaptırma ve emir vermeyi karşılamaktadır (Crystal, 2008, s. 357, s. 147).¹⁴

Aslan (2007) ve Johanson'un (2009) istek kipini “*iste-*” fiilinin kullanımıyla ilgili düşünmesi (meselâ “*bunu yapmın istiyorum.*”) de fiilin anlamından kip değerini çıkarma yaklaşımını desteklemektedir (Crystal, 2008, s. 140)¹⁵. Şart anlamında varsayılan bir vaziyetin olduğu için “*şart*”, “*durum*”, “*takdir*” gibi kelimeler pragmatik boyutta şart anlatımını karşılayabilirler. Dolayısıyla Johanson'un (2008) istek kipini yorumlarken pragmatik açıdan istek mânâsını karşılayan ifadeleri kip işaretleyicisi olarak değerlendirmesi ikna edici bir açıklama sağlamamaktadır. İsteme veya istek anlamını çağrıştıran kelimeler (“*iste-*” fiili başta olmak üzere) dile sözlük anlamlarıyla istek bildirmektedir. Bunun ötesinde İsteme anlamına ilişkin kelimeler dışında dilbilgisi ötesi mânâsıyla isteme durumunu karşılayan ifadeler de mevcuttur. Bunları birbirlerinden ayırt etmeden sırf sahip oldukları sözlüksel anlamlarına göre birer kip işaretleyicisi olarak tanımlamak pragmatik bakımdan (çünkü ilgili ifadeler bu hususî durumu karşılar) yetersizdir.

Benzer'in (2018) kiplerin emir, şart ve dilek vs. anlamları aktardığını belirtmesi epeyce aydınlatıcı olmasına rağmen onları fiilde gösterilen birer ek diye yorumlaması, kip ve kiplik arasında cümledeki bağlamı göz önüne almamasıyla birlikte açık bir ayırım yapmayı oldukça güçleştirmektedir. Çünkü kip değerleri bazen cümlede biçimsel olarak yansımayıp cümlenin örtük mânâsından algılanabilmektedir. Kipin anlaşılması konuşucuların arasında gerçekleşen konuşmaların doğru bir şekilde iletilmesi ve algılanması ile doğrudan alâkalıdır (16).

(16). a) - Saatiniz var mı?

- ?Evet var.

b) - Hava ne kadar güzel!?

- ?Hava bu kadar güzel.

(16. a)'nın soru olmasına rağmen soru olarak ifade edilmeyip karşı tarafın bunu soru olarak algılaması gerçek dışıdır. (16. b) ise sözdizim işlemi aracılığıyla dile getirilen bir ünlem kipini içermektedir; fakat karşı tarafın soru olarak algıladıktan sonra cevap vermesi bir tuhafıktır. Çünkü cümlenin mânâsının doğru bir şekilde iletilip anlaşılması “*konuşucu ve dinleyici*”, “*bağlam*”, “*amaç*”, “*edimsöz*” ve “*konuşma ortamına bağlı anlam*” ilkelerine uymalıdır. (Leech, 1983, s. 15) Kip, cümlenin duygu ve düşünce aracılığıyla tekrar ifade edilmesi sonucunda ortaya çıkar. Yapı bakımından kip, gerçekleşmesinde bir dilbilgisi yapısına ihtiyaç duymaktadır; üstelik bu dilbilgisi yapısı cümle içinde olmalıdır (Si, 2016, ss. 40-41).

¹⁴ Bkz. “*performative*” ve “*directive*” maddesi.

¹⁵ Bkz. “*desiderative*” maddesi.

Kip, daha geniş bir kavram olarak cümle içinde bir zihnî anlam karşılığıdır. Bu düşünceden hareket ederek kip insanın dil kullanma gayesiyle doğrudan ilgilidir.

Türkçede bir dolaylı anlatım (17) için {-mİş} eki kullanılmaktadır. Eklere mânâyı yüklemek eklerin anlam vasfına sahip olup olmamasıyla ilgilidir; cümleden çıkarılan mânâyı göre eklere ayrı anlam vermek doğru bir yaklaşım değildir. Cümlelerin örtük mânâsı pragmatik kullanımı ile ilgilidir.

Demir (2012) {-mİş} ekinin birden fazla işleve sahip olduğunu ileri sürmüştür; bunun ötesinde kip değerini ağırlıkla tahlil etmiştir. İzahında “*yapmış*” ve “*iyiymiş*” gibi söylemlerin bağlam dışında hususî bilgileri içermediği düşünülmektedir. Demir’in (2012) {-mİş} ekini yorumlarken bağlamına dikkat etmesi, pragmatik yönde kullanıldığını düşünmek için güçlü bir kanıttır.

(17. a)’deki varsayım ancak konuşma bağlamından anlaşılmaktadır. Söylemde vurgulanması istenen bilgiye göre (17. b)’nin bilgisi ötesi mânâsı da değişir -ya bir dolaylı anlatım ya “Ali’nin sınavı geçmesi” üzerinde bir vurgu yapılır.

(17). a) - Arkadaşın İstanbul’u beğendi mi?

- Beğenmiş.

b) Ali sınavı geçmiş.

Kipin talep ettiği ek kullanımı, kipin oluşmasının sebebi değildir. Palmer’in (2001, s. 6) örneklediği gibi bir yargı üzerinde kullanılan kip ekle de gösterilir (18). Kip, kimi zaman konuşucunun bir yargıya ilişkin tutumu, duygusu ve yorumunu içerir; kimi zaman sırf konuşucunun bir yargı dile getirmesinin sonucudur. Kip cümle aracılığıyla dile getirilir, bu aracılık ekle sınırlanmamaktadır.

Palmer’in (2001) yaptığı gözleme göre kipliğin kullanılması cümlede hangi kipin yer aldığıyla alakalıdır. Dolayısıyla kipi ve kipliği ikili bir dizge olarak değerlendirmek doğru değildir. Kipin işaretlenişi onun cümle ötesi kavram olmasını etkilemez. Kip ve kiplik pragmatik anlamda çakışmamalıdır (18).

(18). a) *Mutlaka sen bir sorabilir misin?

b) *Galiba sen çık.

Eğer (19.)’daki cümlelerin kipleri anlambilimce kesinleştirilirse, cümlelerin içeriğinin konuşucu için doğru olup olmadığını tespit eden bir yaklaşıma ihtiyaç duyulur.

(19). a) Çocuk okula gitti.

b) Çocuk okula gitmiş.

c) Çocuk okula gitmiştir.

(19. a) bir önermeye işaret ederken (19. b)’de kullanılan {-mİş} konuşucunun “*çocuk okula gitti*”’yi ikinci el bir haber olarak iletme için ek kullanarak bu bilgiyi bir daha işlemesine işaret etmektedir.¹⁶ Kipliğin anlamı bu kadar bulanık değil; {-mİş}ekine kıyasen {-Abil-} ekinin anlamı belirli ancak kullanılan ortama bağlı pragmatik anlamı cümleye özellikle fiile bağlıdır ({-Abil-} eki olan cümlelerin pragmatik mânâsını belirleyen bir durum var aksi takdirde onun

¹⁶ Johanson’a (2003, s. 274) göre dolaylı anlatım bir olayın biri tarafından iletilmesini karşılayan aracılı bilgi sunmaktır.

anlamı değişmemektedir). Cümlelerin örtük bilgisinin belirlenmesinde kelime (sözeylemler açısından), işaretleyici ve kiplik kullanımı, özellikle (19) gibi cümleler için, dile getirdikleri anlamlarla bilgi işlemektedir. Bu işlem kip gibi bir cümleyi tasarlar. Johanson'a (2003) göre {-mİş} eki Türkçede *tanıtsallık* (*evidentiality*) kipini karşılamaktadır. Palmer (2001) tanıtsallık bir daha *dolaylılık* (*reporated*) ve *duyusalılık* (*sensory*) olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Aynı tartışma dilek kipini işaretleyen {-A} eki için de geçerli; dilek kipinin cümleyi tasarlayan gönüllük, istek ve dilek anlamına göre Johanson (2008) biçimsel işaretleyicisini belirlemiştir. Bu durum kipin gerçekliği ve gerçektışılık söz konusu. Bu çalışmada onun kip olarak cümleyi tasarlayıp tasarlamadığı sorusu daha merak edilir. Daha belirli bir anlamda, bu ek (3. şahıs için {-sIn} şeklinde) dilek kipinin işaretleyicisi midir? Şart kipi işaretleyicisine kıyasen şahısla birlikte kullanılması bakımından benzerlik gösterir; emir kipine kıyasen doğrudan hususî bir yapıya ihtiyaç duyması bakımından benzerlik gösterir. Çekim eklerine kıyasen cümlelerin oluşmasına sebep olmasına göre farklıdır. Şahıs eki işlevseldir; emir kipinde örtük özne de mevcuttur.

Örneklerin genellendiğinde, kipin işleme kapsamının eklerle ölçülemediği anlaşılmaktadır. İşsever'in (2000) ileri sürdüğü gibi cümlelerin içeriği dilbilgisel bilgi dışında pragmatik bilgi de iletir. Dolayısıyla kip, konuşma bağlamından faydalanılmadan biçimbilim çerçevesinde yorumlanacak bir konu değildir. Ergin (1998, s. 134) gibi kipleri eylem ve hareketin kılınışı hâlinde incelemek de konuyu zaman ve görünüşle bir arada konuşmaya sebep olmaktadır ayrıca kip sırf hareket ve eylem üzerinde gerçekleşen bir kavram da değildir. Si (2016) ve Radford'un (2006) yaklaşımına göre kip tümleyici öbeğini işleyen bir kavramdır. Görgülü'nün (2009) soru işlevini tümleyici öbeğinde konuşması da bu yaklaşıma bir destektir.

Kullanımbilim bakımından kelimelerin ve ifadelerin pragmatik (daha çok sözeylemler çerçevesinde) içerikleri ayrı bir araştırma konusudur. Bu yaklaşımla kipin geniş semantik vasıflarını esas anlamları ve pragmatik işlevleri olmak üzere iki detaylı altbaşlık altında ele almak mümkündür. Ardından kipin dilbilgisel işlevleri açısından cümlelerin oluşma amacı olup dilbilgisi ötesi mânâlarına göre hususî ekler aracılığıyla değil cümle boyutunda algılandığı anlaşılabilir.

2. KIPLİK

Kiplik bir işarettir. Kipliğin anlambilimsel özelliklerine rağmen sözdizimsel açıdan işaretlenmesine Üzüm (2017) dikkat etmiştir. Kipliğin sözdizimsel vasıflarını kipten önceden ayırmamak durumunda anlambilimsel yaklaşımlar, cümle düzeyinde işaretlerin öbekselle dağılımı izah etmemek sebebiyle, kipin işaretleyicisi (örneğin, {-sA} işaretleyicisi¹⁷) ve kipliğin işaretlenmesini ayrıntılı bir şekilde tasnif etmek zordur. Kipliğin işaretlenmesi söylemin iç parçasıdır. Kip ise söylemin bütünü aracılığıyla ya dilbilgisel mânâ ya dilbilgisi ötesi mânâyı dile getiren bir kategoridir. Üzüm'ün (2017) çalışmasında dikkat çekici bir nokta da kipliğin anlamsal bir kategori olarak kipliksel anlam ifade etmesi gibi "lazım", "gerek" vs. kelimelerin sözlük anlamlarının üzerinde pragmatik kullanımının gerçekleşmesidir. Palmer (2000) bazı kipliksel anlamlarını o anlamları taşıyan sıfatların (meselâ "mümkün" ihtimal bildirirken

¹⁷ Kipin öne çıkarılması ve kiplik işareti terimiyle karışmaması için burada "kip işaretleyicisi" terimi kullanılmaktadır. Kip için işaretleyici (üst bir işlemin işareti) terimi, kiplik için işaret (somut biçimbirim) terimi kullanılmaktadır. Kip, cümle çizgiselliğinde işaretlenir, kipin biçimbirimle çekimi söz konusu değildir. Sözdizimle ilgili incelemeler çok boyutlu bir bakış açısını gerektirmektedir.

“*mecbur*” bir zorunluluk bildirir.) dile getirebildiğini fark etmiştir (“*lazım*” ve “*gerek*” sözlüksel anlamlarının ötesinde yüklemlik sıfatlarıdır). Kiplik doğrudan dilbilgisi ötesi mânâyı dile getirmez. Dolayısıyla kısa bir açıklamanın ardından kipliğin sözdizimsel vasıflarına değinilmelidir.

Kip ve kipliğin biçimbirimle sözdizimde ifade edilebildiği görüşüne rağmen kip işaretleyicisi kiplik işaretlerinden ayırt edilmeli ve kiplik eklerinin (yeterlik, gereklilik vs), kiplik ifadeleriyle (*bence, sanırım* vs.) cümlede bütünleyici dağılımda olduğuna dikkat edilmeli; kipler ise cümle üzerinde gerçekleşip birbirleriyle çatışmaktadır. Bir cümlede iki kip bir arada mühim olmaz; meselâ “*Oraya nasıl gideyim?*”de soru ifadesi ve istek kipi işaretleyicisi de işlevlidir fakat cümlenin mânâsını soru ve istek aynı derecede etkilememektedir (cümlenin dilbilgisi ötesi mânâları haricinde soru kipi istek kipinden daha üstündür). Bununla birlikte bazı kip değerleri de ilgili kiplik kelimeleriyle pekiştirilebilmektedir (örneğin, emir kipi için “*mutlaka*”, “*sakın*”, “*asla*” vb.). Kip, anlatım işleminin dil kullanımındaki karşılığıdır (Crystal, 2008, s. 312).¹⁸

Bağlama dayalı dil kullanımı, dil yeteneğinin kullanımı olduğu için bizim zihni hareketlerimizin bir parçası olarak düşünülmemektedir. Bu sebeple kip ile ilgili konuları tanımlayıp vasıflandırmak zahmetli bir iştir. Ayrıca kipler büyük ihtimalle anlama ilave olarak imayı da içermektedir ve bunun çalışılması mutlaka pragmatik bakış açılarını gerektirmektedir (Crystal, 2008, s. 379).¹⁹

Kiplik cümlenin oluşma amacı değildir. Bu kısımda kiplik için ontolojik tanımını dile getirmektense Türkçede kipliklerin biçimsel ve sözdizimsel özelliklerine dikkat etmek tercih edilir. Kiplik biçimsel olarak cümleye subjektif anlam katmaktadır, bu anlam ihtimal/yeterlik, gereklilik vb. kiplikleri içermektedir. Kiplik unsurlarını konuşurken kiplik anlamları taşıyan ifadeler, kiplik kelimeleri ve ekleri arasında kesin bir ayırım yapmak gerekir. Kiplik incelemesinde *kiplik işareti (modality marker)* söz konusudur. Kiplik işareti ya bağımsız olarak bir kelime ve bir ifade şeklinde gösterilmektedir ya bağımlı olarak bir ek olarak gösterilmektedir. Hirik (2013) gibi kiplik ekine “*farz edelim ki*”, “*zannederim*”, ve “*eminim ki*” vs. ifadeleri kiplik kavramıyla dâhil etmek bu konuda yeterince açıklayıcı olmamaktadır. Söylemin pragmatik boyutunda kiplik ifadeleri dile getirdikleri anlamlarla edimsel fiil gibi başka bir yargıya gönderme yapar; bu konuyu ne anlambilimce ne sözdizimce sınırlamak mümkündür.

Mevcut anlayışların hemfikir olduğu nokta, kipliğin anlam inceliği katmanın yanı sıra ya müstakil (kelime ve öbek) ya bağlı (ek) olmasıdır. Hâlbuki kiplik anlamının cümlede nasıl işlediği ayrı bir meseledir (1) ve (2).

(1). a) Yarın okula git-meligerisin.

b) Yarın mutlaka okula gideceksin.

{-Abil-} hem yeterlik hem ihtimale işaret etmektedir; ihtimal bildirmesi bakımından

(2). *Galiba_{iHT} yarın gel-ebil_{iHT}ir.

¹⁸ Bkz. “mood” maddesi

¹⁹ Bkz. “pragmatics” maddesi.

cümlesinde yeterlik kipliği ve aynı mânâyı bildiren “galiba” kelimesiyle çatışmaktadır. “mutlaka” ve “galiba” kelimelerinin kiplik anlamları, bilgiye dayalı ve inanca dayalı hüküm olarak iki türe ayrılmaktadır; kullanımları da buna göre farklılaşmaktadır (3. a) ve (3. b).

(3. a) Mutlaka gitmiştir.

b) Galiba gitmiş.

(Ruhi, Zeyrek, Osam, 1995)

“mutlaka” dile konuşucunun “onun gitmiş olması” hakkındaki tutumunu getirirken “galiba” konuşucunun tahminini getirir. Palmer (2001, s. 7) kipliğin anlamını cümlede genişleterek esnekliğini göstermiştir. Kiplik anlamı için kiplik ifadelerinin kapsamı kiplik eklerinden daha geniştir çünkü bazı kiplik anlamlarını kiplik ifadeleri kiplik ekine oranla daha elverişli bir şekilde anlatır (yani bazı kiplik ifadelerinin kiplik eki hâli yoktur). Kerimoğlu’nun (2011, s. 71) kipliği, fiil kategorisine dâhil edip incelemesi kipliğin sözdizimde kullanımını yeterince izah etmemektedir. Bu nedenle kiplik ifadelerini kiplik kelimeleriyle, kiplik eklerinden ayrı bir başlıkta ele almak gerekmektedir.

2.1. KIPLİK KELİMELERİ VE İFADELERİ

Kiplik İngilizcede kiplik fiili ile gerçekleşirken Türkçede ekle karşılanmaktadır (Göksel, Kerslake, 2005, s. 338). Bunların dışında kiplik ifadeleri de mevcuttur; Yılmaz’ın (2004, s. 54) sıraladığı “belki”, “elbette”, “evet”, “hayır”, “galiba”, “herhâlde” ve “tabii” dışında Çarkçı (2016) çalışmasında kiplik anlamlarını yorumlayarak “acaba”, “bile”, “hatta”, “sanki” vs. de kipliğe dâhil etmektedir. Emeksiz (2008) ise daha şümulü ve kuramsal bir bakışla kiplik anlamı taşıyan bütün unsurları (“belki”, “sanırım”, “bence” ve “sanki” vb.) ele almaktadır; üstelik ona göre kiplik cümlede etkili bir anlam unsurudur; dolayısıyla çeşitli sınıflandırmalara rağmen kipliği ayrı bir kategoride incelemek mümkün değildir. Dolayısıyla kiplik yoluyula gerçekleşmesine kipliğin işaret ettiği görüşü dışında kiplik kiplikle sözdizimde *ikili (bipolar)* bir dizge olmadığı fikri de savunulmalıdır. Kiplik cümleden daha üst bir kavram değildir. Kipliğin pragmatik yönleri sözeylemler çerçevesinde de yorumlanır. Meselâ “Bana o tuzluğu uzatır mısın?” diye sorulduğunda pragmatik anlamda bir rica ve istek bildirilmektedir. Bu rica ve istek için kip işaretleyicisini aramak bir zorlamadır. Si’ye (2006, ss. 48-64) sözdizim-üstü kavramlar cümlede hususî sözdizimsel işlemleri gerçekleştirir; bu sözdizimsel işlemler hususî öbeklerde işaretleyici ile de gerçekleşir. Hem kiplik eki hem zaman hem de olumsuzluk cümlelerin anlamlandırılmasında önemli anlambirimleridir. Ama kiplik nasıl kesinleştirileceği sorusu için bağlama dayalı da bir yaklaşım vardır.

Cümlede kullanılan bazı kiplik anlamlı kelimeler (*gerek, gerekli, gerek-, lazım* vs.) de birer kipliğe işaret etmektedir.

{-Abil-} yeterlik yerine ihtimal bildirmesi durumunda “umarım”, “sanırım” ve “galiba” vs. subjektif olasılığı dile getirmekte olup cümleyi düzenlemektedir. Eğer bağlamdan hareket ederek kipliği konuşursak, bu dilbilgisi kategorisine çok unsur dâhil olacaktır. Ayrıca *odak parçacıklarının (focus particle)* kapsamı da bunları ihtiva etmektedir. Vurgun (2019) “bile” ve “hatta”yı odak parçacığı olarak yorumlanmaktadır ve sahip oldukları yönetim alanını da öbek yapısında konuşmaktadır. Aslan’ın (2007) bahsettiği anlam alanı burada odak parçacığının oluşturduğu yönetim alanı olarak zikredilirse, kiplik kelimeleri ve ifadelerinin cümledeki kapsamı (4. a) da aynı şekilde ölçülür ve kipliklerin ne ölçüde birbirleriyle birleşik anlamı ifade

ettiği izah edilir. Meselâ yeterlik ekinin gereklilik ekine dâhil olması (4. b) kesin bir önerme anlamına sahip olur aksi takdirde (4. c) anlamsız olur.

(4). a) Belki sen kazanabilirsin.

b) Yapabilmeliyim.

c) *Yapmalıyabilirim

2.2. KIPLİK EKLERİ

Kiplik eki kiplik anlamını taşıyan ektir; fakat sözdizim bakımından işlev kategorisine dâhil olmaktadır. Zaman kavramı da bir cümle için çizgisellik kazanması için sözdizimde mühim bir işlev unsurudur (Si, 2006, ss. 82-83). Fakat kiplik anlatımında, zaman ve görünüş yer almamaktadır. Kiplik fiili, zaman bildirebildiği için kiplik ve zaman bazen örtüşebilir ancak ikisi birbirinden farklıdır (Nordström, 2010, s. 58, ss. 87-88).

Kiplik eki yönetim kuramında yüklemi yöneten bir unsurdur; fakat kendisine tabi bir cümleyi oluşturması imkânsızdır. Kiplik ekinin zaman ve görünüşten ayrı olup fiile yönelik ilgi kurduğu için Korkmaz'ın (2017, ss. 199-201) topladığı yeterlik, tezlik, süreklilik, yaklaşma ve uzaklaşma gibi tasvir fiilleri bu konuya yardımcı olmaktadır. Yeterlik başta olmak üzere tezlik, süreklilik, yaklaşma ve uzaklaşma tekâmül sürecinde hep zarf-fiil {-Ip} ve yardımcı fiille oluşmaktadır (Korkmaz, 2017, ss. 708-709). Fiil öbeği genişletilmeden bir cümle çizgiselliğini kazanmaz. Dolayısıyla eski Türkçedeki bu kiplik fiillerinin günümüz Türkçesinde ekleşmesine rağmen yalnız fiil öbeğini genişletir ama ona cümle çizgiselliğini kazandırmaz.

Aslan'ın (2007) kip ve kipliği aynı morfolojik seviyede ele alması kip için bir kiplik işareti gerektiği sonucuna gönderir; fakat kendisi kipliği bir anlambirim olarak tanımlayıp kipi ise fiilin çekim sistemine dâhil etmektedir. (5) örnekte gösterildiği gibi cümlede kiplik eki {-ebil-} ve kip (temenni kipi) arasındaki ilgisizlik, temenni kipinin şartlama ile uyumlu olması bakımından dikkat çekici bir konu değildir. Palmer'in (2001) temenni kipliği diye adlandırdığı kategoriye Türkçede biçimsel olarak tanımlamak mantıklı değildir.

(5). If you had told me before, I **could** have known.

(Bana daha önce söyleseydin, ben **bilebilirdim**.)

Cinque'nin (2000) ortaya koyduğu ilkeye (kiplik öbeği fiil öbeğinden geniştir) göre Türkçede kiplik ekleri aralarında farklı yönetim alanına sahiptir; demek ki bir kiplik eki öbür kipliği yönetebilip (6. a) aralarında çatışa-da-bilmektedirler (6. b) ve (6. c); ayrıca bu durumu, ayrı ayrı kullanıldıklarında fark etmek güçtür. Bunun için ekle gösterilen kipliği (6) bu çerçevede kullanılışı hakkında bilgi vermek adına yorumlamak gerekmektedir ({-A-} dilek/istek kipinin işaretleyicisidir).

(6). a) Yap-abilyET-e-yim/Yap-abilyET-melIGERYim.

b) *Yap-a-malIGER-yım/*Yap-malIGER-ya-yım.

c) *Yap-a-yabilYETerlik-ir-im/*Yap-malIGER-yabilYET-ir-im.

Kipliği daha ayrıntılı bir şekilde sınıflandırma yapılırsa, daha karışık yapılara (7) dikkat edilir.

(7). a) Ali sınavı geç-ebilyETiyor ol-abiliHTİr.

b) Ali sınavı geç-ebilyETiyor ol-malIGER.

- c) Ali sınavı geç-eyetme-yebilirdir.
 d) Ali belkiht sınavı geç-meliger.
 e) *Ali mutlakaGER sınavı geç-ebilirdir.

İhtimal kipliği ve gereklilik kipliği yeterlik kipliğini yönetebilir; ihtimal kipliği gereklilik kipliğini yönetebilir.

Sonuçta kiplik ekleri de *genişletilmiş yansıtma ilkesine (extended projection principle)* uymaktadır (Radford, 2006, ss. 61-62) ve tümleyici öbeğine çıkmamaktadır. Kiplik ekleri, bitimsizlik eki ve zaman ekleri gibi fiil öbeğini genişletip kendisine ait bir belirleyiciyi dâhil eder ve onun *büyükçül yansıtması (maximal projection)* kiplik öbeğidir.

Bu eklerin ek olmadan önceki hâllerini tespit etmek zor olmasına rağmen Johanson (2009) Türkiye Türkçesinde var olan kiplik eklerinin dilin tekâmül sürecinde kendi dilbilgisel değişiminin sonucunu gösterdiklerini ifade etmiştir. Korkmaz'ın (2017) kiplik ekinin tekâmülü hakkındaki görüşü, dilin geçmişi ve şimdiki hâli arasında bağıntı kurulabilecek bir varsayım doğrultusunda, {-Iyor-} ekini {-Ip yürü-} şeklinde ayrıştırmak gibi {-Ip dur-} (*ağlayıp dur-*) kullanımını da ileride fiile *durum (state)* anlam özelliğini kazandıran ekleri kiplik anlamlarına geçirip yorumlamaya sebep olabilmektedir. Fakat günümüz Türkçesinde kiplik ekleri ek olarak kiplik anlamlarına sahiptir dolayısıyla ilgili araştırmaların eklerin bütünlükleri ve sözdizimsel işlevlerine dikkat edecek şekilde yapılması gerek. Kipliğin yardımcı fiilden evrimleşip evrimleşmemesi güncel sözdizim odaklı araştırmalarda çok merak edilen bir konu değildir. Korkmaz'ın (2017) tasvir fiili kategorisine ele aldığı fiillerin yardımcı fiil olup olmaması konusunda sözlüksel anlamları söz konusu; meselâ uzaklaşma fiili denilen {-I)p git-} şekline uzaklaşma anlamını "*git-*" fiili kazandırmaktadır. Korkmaz (2017) bunu yorumlarken fiilin kılış ve oluş özelliğine dikkat etmiştir. Erdem (2016) bu konuya dikkat ederken kılış ve oluşun fiilin sözlüksel anlamına ilişkin olduğunu ileri sürmektedir. Tasvir fiili esas fiilin anlamını değiştirmeyecek şekilde fiil öbeğine kiplik değerini katmaktadır. Biçimbirim üzerinde algılanan olasılık, yeterlik, tezlik, süreklilik vs. anlamları kiplik kategorisine alınabilir.

SONUÇ

Biçimbilim çerçevesinde yorumlanan kip ve kiplik kategorisini daha kapsamlı bir bakış açısıyla sınıflandırılmış yaklaşımlarla incelemek, morfolojik sınırlılıkların dışına çıkıp dil kullanımını izah etme yeterliliğine ulaşmayı sağlayacak ve konulara sözdizimsel yaklaşımla bakmayı da oldukça kolaylaştıracaktır.

Sözdizim-üstü kavramlar cümlede hususî sözdizimsel işlemleriyle ya da hususî işaretleyici ile gerçekleşir. Dilbilgisi ise sözdizimsel vasıflarını izah eder; dilbilgisi ötesi anlamlar için pragmatik yaklaşım gerek.

Anlambilim çerçevesinde kip ve kipliğe ilişkin yorumlar bu çalışmada pragmatik bakımda ele alınıp kip ve kiplinin ardından gelen kipliğin hususî durumlarda dilbilgisi ötesi mânâlara sahip olduğu da tartışılmıştır. Palmer'in (2001) ifade ettiği gibi anlaşılmayan terminoloji belirsiz ve tutarsız sonuçlara sebep olur. Bu yüzden çalışmada kip ve kipliğin kesiştiği pragmatik yönlerine rağmen kip kipliğe oranla cümle ötesi bir kavram olarak tanınır. Kipliğin pragmatik özelliği ise bulunduğu cümlenin pragmatik boyutuyla alakalı ("*yapabilir misin*" ve "*yapar mısın*" aynı pragmatik ölçüde bir istek iletir fakat bu her dil için geçerli bir örtmece ifadedir). Anlambilim hem formal dilbilgisel anlam hem de pragmatik anlamla ilgilenir. Bu yüzden

anlambilimce kip ve kipliği konuşurken kipi cümle tarzı (cümle tarzının altında yatan pragmatik anlam da dâhilinde) ve sözeylemler çerçevesinde incelemek gerek; kiplik ise kiplik işaretlerinin dile getirdiği anlamlar (ya formal ya pragmatik) çerçevesinde yorumlamak gerek.

Kipler kullanılırken kipliklerle pekiştirilebildikleri için kiplere daha çok yakınlık gösterilmektedir. Bu sebeple sözdizimsel açıdan kipi kitlikten ayırmak için kipi cümledeki işlev unsurlarına benzeterek onun bağımsız cümle yapısını talep ettiği savunulmuştur. Kipler belirli sözdizimsel oluşlara da tabi olmasına rağmen belirli pragmatik amaçla kullanılırken ya kalıplarla ya bilgi yapısıyla durumsal ihtiyaç karşılarlar (Aslan, 2007).

Kiplik dillerde farklılıkları ve çeşitliliklerine rağmen anlamsal ve biçimsel bakımdan bir evrenselliğe de sahiptir ve insanın konuşurken sözeylemler çerçevesinde söylemi zenginleştirme gayesiyle dile getirilen kullanımsal dilbilgisel kategoridir. Bu çalışmada kipliğin bağımsız ve bağımlı hâlleri incelenmiştir. Cinque'nin (2000) analizinden faydalanılarak bu çalışmada da kipliklerin cümle üzerinde ne sırada ve nasıl algılandığı da açıkça izah edilmiştir. Kiplik ifadelerinin kiplik ekinden daha esnek olup kipi yönetim altında olduğu savunulmaktadır. Kiplik eki ise üretici dilbilgisi kuramında *çekim unsurları (inflectional constituent)* kategorisinde yer almaktadır. Kiplik ifadesine kıyasen kiplik ekinin sözdizimsel dağılımı daha çok dikkat çekmiştir. Bu çalışmada farklı kipliklerin yönetim alanları da ölçülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışmada kipi cümle ötesi kavram olup hem sözdizimsel hem pragmatik anlamda cümle üzerinde algılanabildiği tartışılmıştır. Kiplik için hem dilbilgisel anlam özellikleri hem de pragmatik anlam özellikleri farklı yönden ele alınmıştır. Kipliklerin işleme alanı dışında kiple birlikte kullanılınca kipi değiştirmeyecek kapasitede söylemi tasarlayan hususî (dilbilgisel ve durumsal)²⁰ anlamlı kategori olduğu da savunulmuştur.

KISALTMALAR

TümÖ – Tümleyici Öbeği

Tüm – Tümleyici

ÇÖ – Çekim Öbeği

Ç – Çekim

EÖ – Eylem Öbeği

E – Eylem

DÖ – Durum Öbeği

YET – Yeterlik

GER – Gereklilik

İHT – İhtimal

²⁰ Dilbilgisel ve durumsal anlamı kesinleştirmek için belirli anlamı belirtmek dışında kolay bir çözüm yoktur (Palmer, 2000, s. 20). Kipliğin varoluşunu tanımak bu sebeple kipliği tanımlayıp anlamca sınıflandırmaktan daha kolay olur.

KAYNAKÇA

- Aslan, D. S. (2007). Türkiye Türkçesi istek kategorisine semantik-pragmatik bir yaklaşım. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Eylül 2007, 10-15, Ankara.
- Benzer, A. (2008). *Fiilde zaman, görünüş, kip ve kiplik*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische grammatik der Islamischen litteratur sprachen mittelasiens*. E. J. Brill.
- Bybee, J. Perkins, R. & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar tense, aspect, and modality in the language of the world*. Chicago and London.
- Cinque, G. (2000). A note on mood, modality, tense and aspect affixes in Turkish. Eser Erguvanlı Taylan (ed.). *The Verb in Turkish* içinde. 47-59. Benjamins.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. MIT.
- Chomsky, N. (2005). Three factors in language design. *Linguistics Inquiry*, 36(1), 1-22. <https://doi.org/10.1162/0024389052993655>.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. 6th ed. Blackwell Publishers Ltd.
- Çarkçı, E. (2016). *Yardımcı bir leksem türü: yaraç*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, N. (2012). Türkçede evidensiyel. *Bilig*, (62), 97-118.
- Deny, J. (2012). *Türk dilbilgisi*. Çev. Ali Ulvi Elöve. Günümüz Türkçesine uyarlayan: Ahmet Benzer. Kocabalçık Yayınevi.
- Dilâçar, A. (1971). *Dil bilgisi: Tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi*. Türk Dili Belleten.
- Emeksiz, Z. E. (2008). Türkçede kiplik anlamının belirsizliği ve anlamsal roller. *Dil Dergisi*, (141), 55-66. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000098
- Erdem, M. (2016). Türkçede fiiller ve sınıflandırma sorunları. *Turkish Studies*, 11(20), 185-200.
- Ergene, O. (2013). Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan batı kökenli ünlemler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 43-60.
- Ergin, M. (1998). *Türk dil bilgisi*. Bayrak.
- Fromkin, V. Rodman, R. & Hyams, N. (2011). *An introduction to language*. 9. ed. Wadsworth.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Görgülü, E. (2006). *Variable wh-words in Turkish*. Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Hidayat, A. (2016). Speech acts: force behind words. *English Education: Jurnal Tadris Bahasa Inggris*, 9(1), 2016, 1-12.
- Hirik, S. (2013). Türkçede kip-kiplik terimleri ve tanımları üzerine. (Ed. Bülent Gül.) *Bengü Belak, Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde. 243-252. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

- İşsever, S. (2000). *Türkçede bilgi yapısı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Johanson, L. (2003). Evidentiality in Turkic. A. Y. Aikhenvald & R. M. W. Dixon (eds.). *Studies in Evidentiality, Typological Studies in Language* içinde. 273-290. John Benjamins.
- Johanson, L. (2008). *Diskontinuität in der entwicklung des Türkischen: aufstieg und niedergang des osmanischen optativs*. Akten der 6. Deutschen.
- Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. *Modals in the Languages of Europe: a reference book* içinde. Mouton de Gruyter.
- Kerimoğlu, C. (2011). *Kiplik incelemeleri ve Türkçe*. Dinozor Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.
- Nordström, J. (2010). *Modality and subordinators*. John Benjamins Publishing.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Second Edition. Cambridge University Press.
- Pollock, J-K. (1989). Verb movement, UG and the structure of IP. *Linguistic Inquiry*, 20(3), 365-424.
- Radford, A. (2006). *Minimalist syntax revisited*. <http://course.essex.ac.uk./lg/lg514>.
- Rentzsch, J. (2011). Modality in Baburname. *Turkic Languages*, 15(1), 78-123.
- Rentzsch, J. (2015). *Modality in the Turkic languages: form and meaning from a historical and comparative perspective*. Klaus Schwarz Verlag.
- Ruhi, Ş. Zeyrek, D. & Osam, N. (1995). Türkçede kiplik belirteçleri ve çekim ekleri ilişkisi üzerine bazı gözlemler. IX. *Dilbilim Kurultayı*. 25-27 Mayıs, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Seçkin, P. (2014). Anlama ve anlatma sürecinde “kip” ve “kiplik”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 7-16.
- Si, L. (2016). *Research on the linear instance of sentential function*. China Social Science Press.
- Üzüm, M. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde epistemik kiplik: Kısas-ı Enbiya örneği*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Vurgun, U. (2019). *The syntax of focus particles in Turkish*. Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayıncılık.
- Yılmaz, Ö. D. (2012). Türkiye Türkçesinde gerçekleşmemiş olanak kipi. 7. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. 24-28 Eylül, Ankara.